

29. Особисте листування з П. Блажеком. 14.11.2008 р.
30. Мешко О. Свідчу. – К., 1996.
31. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. / НАН України; Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка / М. Коцюбинська (голова ред. кол.), М. Гончарук (упоряд.). – Л., 1994. – Т. 4.
32. Обертас О. Українська гельсінкська група: 30 років героїзму // Молода нація. – К., 2006. – № 3(40).
33. Христова Н. Специфика на българското "дисидентство". – София, 2005.
34. Грабчак К. Захист прав людини та українських етнічних цінностей у діяльності Української Гельсінкської Групи // Молода нація. – 2006. – Вип. 3.
35. Українська Гельсінкська Група 1978-1982. Документи і матеріали. – Торонто; Балтимор, 1983.
36. Власть – общество – реформы. Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века. – М., 2006.
37. Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. Новейший период. – М., 2006.
38. Шевчук В.П. Правозахисний рух в Україні 70–80-х рр. як опозиція тоталітарному режимові // Політична опозиція: теорія та історія, світовий досвід та українська практика. – К., 1996.
39. Falk B. The dilemmas of dissidence in East-Central Europe: Citizen intellectuals and philosopher kings. – New York; Budapest; New York, 2003.
40. Пути: Беспартийный журнал. – К., 1989. – № 1.
41. Рубан П. Конфедерація чи незалежність? // Українська національна партія: Інформаційний бюлетень. Львів, 1990. – Вип. 3. – Квітень.
42. Камінський А. На перехідному етапі: "гласність", "перебудова" і "демократизація" на Україні. – Мюнхен, 1990.
43. Спогади колишнього члена Запорізького обласного проводу УГС-УРП О. Черненка про діяльність Запорізької організації УГС-УРП. Особистий архів Ф.Г. Турченка.
44. Барладяну В. Біля воріт держави. 31.05.1990 // Музей-архів та документаційний центр українського самвидаву "Смолоскип". – Ф. 5А.
45. Зінкевич О. Питання української духовності в Україні. 11 жовтня 1980 р. // Музей-архів та документаційний центр українського самвидаву "Смолоскип". – Ф. 27А: Україна. УСАМ. "Смолоскип". Доповіді О. Зінкевича.
46. Tucker A. The philosophy and politics of Czech dissidence from Patocka to Havel. – Pittsburgh, 2000.
47. Glenny Misha. The rebirth of history: Eastern Europe in the age of democracy. – L., 1990.
48. Kipiani B. УГС: політичні дискусії та долі лідерів // <http://www.kipiani.org/plain.cgi?63>.
49. Keane J. Vaclav Havel. A Political Tragedy in Six Acts. – L., 1999.

#### Summary

The article is devoted to comparative analysis of Ukrainian Helsinki Movement presented by Ukrainian Helsinki Group (1976-1987) and Ukrainian Helsinki Union (1988-1991), with similar movements in Czechoslovakia ("Charter 77"), Bulgaria ("Declaration 78") and Romania. The following problems are examined in the article: numeral and qualitative organization membership; correlation of human rights and national component; ideological and political discussions inside the organizations; reaction of the authorities on the activities of Helsinki groups; the influence of Helsinki movement on the process of political elite's transit in 1989-1991.

Л. С. Мандзій

### ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ (1991–1994 РР.)

Українські дослідники в розвитку політичної еліти України виділяють кілька етапів її становлення, що зумовлено якісними змінами механізмів рекрутування політичної еліти. Перший етап формування політичної еліти синхронізується з періодом становлення незалежності (1991-1994 рр.), який і став об'єктом нашого аналізу. Процеси формування політичної еліти суспільства в наукових працях розглядаються через систему понять та категорій, до яких належать циркуляція, рекрутування, репродукція, трансформація, зміна складу еліти. Метою статті є здійснення аналізу процесів трансформації, циркуляції та рекрутування політичної еліти та їх теоретичне узагальнення.

Одним із центральних є поняття циркуляції еліти. Його запровадив у науковий обіг та активно використовував один із засновників теорії еліти В. Парето. На його думку: "Суспільна історія є історія спадковості привілейованих меншин, які формуються, борються, досягають влади, послуговуються нею і занепадають, аби бути заміненіми іншими меншинами. Це явище нових еліт, які під час безперервної циркуляції виникають з нижніх прошарків суспільства, досягають найвищих прошарків, розквітають, а відтак занепадають, руйнуються і зникають, становить собою один із наслідків історії, який потрібно враховувати для розуміння великих історичних рухів" [1, с.476].

В. Парето вказував, що циркуляція еліти, тобто її зародження, соціальне дозрівання, стабілізація, а відтак і деградація, – це рушійна сила суспільного розвитку. Деградація

починається тоді, коли суспільство забуває про цілеспрямоване вирощування нової еліти. Оновлення політичної еліти відбувається за допомогою соціальної мобільності. Чим більша мобільність, тим інтенсивніше відбувається рекрутування нових членів до числа правлячої еліти. "Правлячий клас оновлюється не тільки чисельно, але й, що важливіше, якісно, шляхом рекрутування з нижчих класів нових членів, які приносять з собою енергію і пропорції "остатків", необхідних для утримання влади. Він також відновлюється шляхом втрати своїх найбільш деградованих членів" [2, с.40].

Підтримуючи теорію В. Парето про циркуляцію еліти, яка відбувається у двох основних формах: як заміна однієї еліти іншою і як просування нееліти в еліту, болгарська дослідниця А. Крестева зазначає, що "циркуляція еліти є демократичним механізмом, який перешкоджає монополізуванню влади, вливає свіжу кров (у дійсно демократичній системі не буквально, а в переносному значенні, у формі нових людей, нових ідей)" [3, с.24].

Американські дослідники Дж. Хіглі та Я. Пакульські виділяють чотири моделі циркуляції еліти [4, с.112]: класична, заміщувальна, репродуктивна, квазізаміщувальна.

Класична циркуляція – це тип циркуляції, котрий Моска і Парето пов'язували зі стійким та ефективним правлінням еліти. Рівень циркуляції великий і соціально глибокий (охоплює великі верстви еліти). Цей тип характеризується еволюційним характером оновлення еліти, він призводить до появи та існування консенсусної еліти. Функціонування цього типу циркуляції є достатнім для заміщення негучких політичних лідерів особистостями, менш схильними до конфліктів, шляхом їх виключення або підпорядкування політикам, більш орієнтованим на співпрацю. Класична циркуляція – процес поступових змін в еліті.

Заміщувальна циркуляція, як і класична, характеризується широтою і глибиною, але більш динамічна і здійснюється примусовим шляхом. Типовий випадок – це повалення попередньої еліти і формування нової в результаті революції. У цьому випадку циркуляція визначається боротьбою між елітою старого режиму і контрелітою, яка захоплює владу і відсторонює від неї всіх, хто раніше домінував. Цей спосіб породжує ідеологічну еліту і тоталітарний режим.

Репродуктивна циркуляція – обмежена, і поверхнева, і поступова та еволюційна. Елітна група відмовляється від старих доктринальних положень або їх значно змінює для того, щоб залишитися при владі. Завдяки таким маневрам більшості представників еліти вдається зберегти владу і статус. Великих змін немає, але соціальний профіль еліти змінюється. Можлива певна фрагментація еліти. Репродуктивна циркуляція частіше за все формується тоді, коли відбувається дезінтеграція ідеологічної еліти та її члени утворюють "партію влади", займаючи ключові посади в економіці та інших сферах суспільного життя.

Квазізаміщувальна циркуляція характеризується найменшою обмеженістю змін в еліті, їх раптовим і вимушеним характером. Відбувається поділ еліт, наслідком чого можуть бути перевороти. Незважаючи на різноманітність лідерських стилей, не відбувається кардинальних змін у характері політики, тобто поділ еліти не спричиняє серйозних змін.

Поняття, яке характеризує процес залучення нових людей до політичної еліти, називається рекрутуванням. Процес рекрутування еліти в суспільстві інституціоналізований, тобто підпорядковується певним правилам, здійснюється через стійкі канали рекрутування. Їх можна визначити як шляхи просування до вершини політичної ієрархії або як суспільні інститути, через які здійснюється перехід представників мас до еліти. Важливими каналами рекрутування політичної еліти в розвинутих країнах є система освіти, державний апарат, політичні партії, релігійні організації, армія, бізнес (вихідці з якого часто висуюються на елітні позиції в державному управлінні) тощо. Поняття "проникність каналів рекрутування" характеризує можливість горизонтального пересування членів політичної еліти в системі різноманітних каналів рекрутування. Ступінь проникності каналів рекрутування має тенденцію до інтенсивності в періоди криз і сповільнення темпів у стабільні періоди. Процес рекрутування, як правило, обмежений визначеним басейном рекрутування, тобто тими соціальними групами, які є основними постачальниками представників політичної еліти.

Трансформація еліти, на нашу думку, включає в себе перетворення всередині правлячої еліти, а саме: вихід на позиції лідера нового угруповання всередині правлячої еліти або навіть прихід до влади вищого прошарку іншої соціальної групи. Трансформація політичної еліти має особливості, що зумовлені, передовсім, історичними традиціями, рівнем політичної культури населення, характеристикою соціальної структури, наявністю та характером політичних партій, відносинами між ними, типом політичного режиму, в якому перебувала країна до початку трансформації, та іншими факторами. Від окреслених чинників залежить характер і зміст як трансформації суспільства загалом, так і зміни політичної еліти. Американські політологи М. Бартон, Р. Гюнтер, Л. Філд, Дж. Хіглі розробили власну концепцію переходу еліти від авторитаризму до демократії, основною тенденцією якої вважають трансформацію еліт і

політичних режимів від роз'єднаної до консенсусно єдиної еліти. У межах цієї концепції виділяють три ідеальні, або особливо характерні типи еліт:

- "роз'єднана" еліта, визначальними рисами якої є мінімальний рівень ціннісного консенсусу і взаємодії між фракціями еліти в межах чинних політичних інститутів та необмежена політична боротьба за принципом "політика як війна". Такому типу еліт відповідають нестабільні політичні режими (як демократичні, так і авторитарні);

- "консенсусно єдина еліта", яка характеризується ціннісним консенсусом й інтегральною взаємодією між фракціями еліт відповідно до чинних політичних інститутів, у рамках яких політичні конфлікти відбуваються за принципом "політика як торг". Цьому типу еліт відповідають стабільні представницькі режими (скажімо, номінально демократичні);

- "ідеологічно єдина еліта", при якій ціннісний консенсус і взаємодія між фракціями еліти в межах чинних політичних інститутів забезпечується домінуванням тієї частини еліти, чия ідеологія визначає характер офіційного політичного курсу. Такому типу еліт відповідають стабільні непередставницькі політичні режими, де навіть при наявності демократичних інститутів відсутня політична конкуренція еліт за підтримку мас [5, с.80].

Зміна еліти може бути пов'язана із різкими змінами її ідеології і політичного курсу, із змінами методів рекрутування еліти. Іноді відбувається допуск в еліту представників контреліти. Дещо по-іншому відбувається в періоди політичної нестабільності: люди, які займали ключові позиції в державному управлінні, залишають свої посади, виникає багато вакансій, які заповнюються з порушенням попередніх норм, традиційних для розформованої еліти.

Станом на 1991 рік етапним моментом у процесі елітостановлення можна вважати вибори до Верховної Ради України (тоді – Української РСР) у березні 1990 року. Вони об'єктивно показали реальну розстановку сил у країні, реальні настрої людей, падіння авторитету партії та її лідерів. Вибори, по-перше, засвідчили, що КПУ, зумівши провести до Верховної Ради більше трьохсот своїх кандидатів, здобула переконливу перемогу лише формально. По-друге, до складу Верховної Ради також обрали кілька десятків політично активних і незаангажованих КПУ депутатів, крім того, опозиційно налаштованих політиків. Як зазначає М. Головатий, пробивалася до влади нова еліта. На етапі боротьби за незалежність і самостійність України її висунули самі маси, населення, а не владні структури чи партійно-бюрократична верхівка, як це було раніше [6, с.45]. Новий склад Верховної Ради УРСР виявився доленосним для майбутньої української державності: він проголосив спершу декларацію про державний суверенітет, а потім незалежність України, йому належала політична ініціатива в розв'язанні всіх найважливіших для долі України питань. Депутати цього скликання, особливо номенклатурні працівники, пройшли своєрідну школу якісно нової політики: до цього вони використовували інші форми та методи прийняття політичних рішень. Через цю школу пройшла більшість провідних політиків сучасної України, серед них – перший президент України, його наступник, а також більшість майбутніх керівників уряду України.

У Верховній Раді 90-го року були представлені провідні політичні сили того періоду. Протилежністю партійно-радянській номенклатурі були представники Народного Руху України, УРП та інших опозиційних сил, серед яких – відомі письменники, колишні політв'язні та правозахисники, представники "демократичної платформи" у КПРС-КПУ, а також окремі представники підприємницьких та наукових кіл, що дистанціювалися або перейшли в опозицію до влади.

На момент свого обрання опозиційні сили були позбавлені будь-яких спільних рис, за винятком свого несприйняття існуючої влади. У політичному плані вони об'єднували широкий спектр сил від крайніх націоналістів до поміркованих комуністів та демократів зі сходу України, які були вороже настроєні щодо розвитку українського самовираження. Через переважання в цьому середовищі прихильників реалізації національно-демократичних програм розвитку України опозиція у спрощеному варіанті отримала назву "націонал-демократів", хоча така назва зовсім не відображала особового складу цієї групи.

Як показують дослідження українських і зарубіжних вчених, переважна частина нової політичної еліти початку становлення України як незалежної держави – це особи, які займали високі позиції в ієрархії старої влади, тобто належали до партійно-радянської номенклатури. Головною причиною збереження їх при владі стало те, що український опозиційний рух наприкінці 80-х років не став справді загальнонаціональним. Його складові були сильними тільки в окремих регіонах: національний рух на заході, робітничий рух із соціальним обличчям у Донбасі, загальнодемократичні течії на сході і в центрі України.

Вимушена відставка В. Масола під час голодування студентів була першою серйозною втратою партійно-господарської номенклатури у керівництві УРСР. Ця відставка відобразила дуже складні суспільні трансформації, які віддзеркалювалися у Верховній Раді. Безперервний конфлікт новоспеченої демократичної меншості та вираженої комуністичної більшості досягнув

першого апогею під час поляризації і конфронтації політичних сил навколо осіннього протистояння опозиції та офіційної влади 1990 року.

Попри те, серпневий путч 1991 року дозволив згаданій частині еліти досить легко зберегти свою владу. Більшість партійно-господарської номенклатури змогла відтіснити – особливо після путчу – найнепоступливіших своїх представників, відчинила двері для схильних до конформізму опозиційних діячів, у тому числі для лідерів та інших керівників опозиційних політичних об'єднань, політичних діячів. Цим вона обеззброїла й розколола саму опозицію, частина якої отримала привілеї і посади, а номенклатура значною мірою зміцнила своє становище, оскільки здобула "націонал-демократичну" легітимність. Щоб не втратити владу в Україні, у серпні 1991 року ця, як з'ясувалося, дуже значна частина партійно-радянської еліти блискавично зорієнтувалася і на власний лад почала втілювати ідею незалежності. На думку М. Шульги, "серпневі дні 1991 року в Україні не привели до радикальної зміни (а тим більше – повалення) старої еліти. Саме стара еліта – номенклатура – і визначила сутність цих подій" [7, с.327]. Цю тезу підтримує Р. Павленко, "прагматичній номенклатурі" вдалося використати легітимізуючий потенціал національно-демократичного руху, залучивши до своїх лав деяких його представників, а до ідеологічної риторики – деякі їхні ідеї: відбулася дифузія між прагматичною частиною владної номенклатури і поміркованою частиною опозиції, що позбавило останню статусу "непримиренного борця" [8, с.11]. Створилася ілюзія певного оновлення політичної еліти, що відобразила помітний приплив націонал-демократів та інших опозиціонерів, особливо з середовища інтелігенції, в політичні структури. Представники цього прошарку нової еліти на перших порах завоювали велику популярність, особливо за допомогою засобів масової інформації. Усе це нагадувало зміну зовнішнього вигляду правлячої політичної еліти: вона не могла трансформуватися якісно за рахунок різномірної групи осіб. Д. Видрін та Д. Табачник зазначають: "Молода Україна – держава без політичної еліти. Здобувши державну незалежність і суверенітет 1991 року, Україна виявилася, напевно, найбільшою у світі країною, яка не мала політичної еліти. Владний конгломерат із колишніх партійних функціонерів і колишніх політичних дисидентів можна було б назвати переделітою. Рівень політичної кваліфікації, загальної і правової культури, характер професійного й життєвого досвіду тощо не дозволяють віднести ранній український істеблішмент до класу повноцінної еліти" [9, с.24-25].

Осінь-зима 1991-1992 років стали часом визначення долі майбутньої держави та формування її правлячої політичної еліти. Опозиція, яку вважали елітою націонал-демократичних сил, включно з керівниками партій і рухів загальнодемократичного спрямування, виявилася "засліпленою" перемогою 1991 року. Після серпня, коли перед опозицією раптово відкрилася можливість стати єдиною правлячою і головною частиною політичної еліти незалежної України, вона виявилася неготовою до захоплення й утримання влади, тобто до ведення політичної гри з позиції не критики, а реалізації намірів, до здійснення "великої політики" на загальнодержавному рівні. Опозиціонери епохи "політичного романтизму" 1989-1991 років, як правило, не пов'язували себе ні з новим бізнесом, ні з "червоними директорами", іншими представниками господарської номенклатури, що могли реально підтримати прихід нової еліти до влади. Опозиційна еліта розраховувала в основному на ентузіазм населення й відданість мас державницькій ідеї, на інформаційну і спонсорську підтримку діаспори, на ту частину номенклатури, що радикально змінила свою орієнтацію та активно шукала підтримки націонал-демократів. Цього сповна вистачило на західні області України, де відбулися дуже значні та швидкі в часі зміни у складі правлячої еліти. Але у східних і південних областях правляча еліта, якщо й змінювалася, то за "старими" правилами, і відбувалося це дуже повільно. Західна Україна тоді виявилася унікальним регіоном України – єдиним, де значна частина директорату та нової буржуазії надавала колись опозиційним силам, передовсім Руху, матеріальну підтримку на виборах Президента України й на виборах до місцевих Рад. Залишені без оригінальності ідеологічного протистояння, представники опозиції не змогли створити якісно нову політичну еліту й переважно самовизначилися з необхідністю співпраці з чинною владою заради розбудови незалежної України. Ідея державного будівництва стала ідеологічною основою досягнення єдності частин опозиції та партійно-радянської номенклатури. Б. Кухта та Н. Теплоухова зауважують, що "замість революції з її зміною еліти по вертикалі відбулось еволюційне переміщення еліти по горизонталі" [10, с.66].

Важливим моментом елітоутворення незалежної України став процес запровадження інституту президентства, що розпочався навесні 1991 року. Вибори Президента України стали вирішальним чинником у процесі конституювання особливостей нової правлячої політичної еліти.

Колишня опозиція продемонструвала свою нездатність до тактичної, добре організованої політичної боротьби. Її головною проблемою були, передовсім, нездатність втримати власну опозиційність, небажання робити рішучі кроки та чисельні внутрішні суперечки.

У 1991 році в Україні викристалізовується явище – "партія влади", яка поступово перетворюється на головний канал рекрутування політичної еліти. Під поняттям "партія влади" розуміють "політичний блок, який складається з представників прагматично зорієнтованих і деідеологізованих вищих кіл старої номенклатури, представників державного апарату, засобів масової інформації, керівників традиційних секторів промисловості та сільського господарства тощо" [11, с.164].

Нова, "державницька", частково демократизована номенклатура, що йшла за Л. Кравчуком, тобто фактично модернізована "партія влади" використала гасла опозиції, частина самої опозиції сприйняла (чи змушена була формально сприйняти) це за справжню переорієнтацію номенклатури і стала її частиною. Цей конгломерат можна вважати "консолідованою елітою".

Можна визначити основні шляхи рекрутування "консолідованої" еліти, яка складалася із:

- колишньої номенклатури КПРС-КПУ вищої, в основному, середньої та нижчої ланок;
- номенклатури представницьких органів влади, які до 1992 року обіймали всю повноту влади на місцях і до 1992 року фактично не переформовувалися;
- значна частина номенклатури спілок, на зразок комсомолу та профспілкових організацій, яка найшвидше зорієнтувалася, як поєднати політизовану діяльність із бізнесом ще в часи "перебудови";
- директорів великих підприємств та згодом значної частини решти господарського апарату (керівники середніх державних підприємств, особливо вузької спеціалізації), основну частину яких складали представники ВПК та машинобудівної галузі. Пізніше за цією групою закріпилася назва "червоні директори", хоча ідеологічно не всі вони були ідейними комуністами;
- керівників-аграріїв, в основному директорів великих колгоспів, які мали значні ресурси для розвитку своєї діяльності;
- представників підприємництва та бізнесу, котрі шукали політичного підґрунтя;
- значної частини інтелігенції, творчих спілок, дисидентських кіл та неформальних, згодом узаконених, організацій, і нещодавно створених політичних партій.

У жовтні 1992 року Верховна Рада України затвердила прем'єр-міністром Л. Кучму, відправивши у відставку весь уряд В. Фокіна. У своїх перших промовах та інтерв'ю на посту прем'єр-міністра Л. Кучма заявив, що Кабмін треба суттєво змінити і привести до влади нових людей, прихильників реформ. Не створивши кардинально нової системи добору кадрів, запрошуючи у міністри, прем'єр-міністр керувався рекомендаціями як прибічників Верховної Ради, так і прибічників виконавчої вертикалі Л. Кравчука. Велике значення мала протекція, земляцтво.

Після відставки 21 вересня 1993 року Л. Кучми прем'єр-міністром став перший віце-прем'єр уряду Л. Кучми – Ю. Звягельський. Виконуючи обов'язки прем'єр-міністра, він оновив свій уряд майже на 80%.

Процес політичної елітаризації в Україні з 1991 до 1994 року проходив під впливом двох різних процесів. По-перше, здійснювався перехід від стану одного із залежних регіонів наддержави до самостійної держави; по-друге, руйнувалася стара авторитарно-бюрократична політична система й робилися спроби утвердити нову модель суспільного розвитку, головними ідейними характеристиками якої повинні були бути ринкова економіка, політичний плюралізм, громадянське суспільство. Він відповідав рисам "консенсусно єдиної еліти" (еліта в Україні консолідовувалася на основі чинної інституційної бази, а не ідейної цінності або власної ідеологічної бази, що відповідає тезам Дж. Хіглі і Р. Гюнтера). Крім цього, тип трансформації політичної еліти України відповідав у той час другій формі трансформації еліти, за концепцією У. Хоффман-Ланге [12, с.51]. Це відбулося шляхом перерозподілу функцій між організаціями, що існували, і тими, що утворилися. Верховна Рада, яка спершу тільки затверджувала рішення, набула якісно нового значення. Правляча партія завершила своє існування, а нові партії набули масової підтримки. Цей період становлення політичної еліти України можна охарактеризувати, за типологією Дж. Хіглі та Я. Пакульскі, як репродуктивна циркуляція, що характеризується поступовим і мирним способом, при якому попередня еліта, звільнивши керівні посади, створила партію влади, здобула контроль над економікою, і зберегла високий соціальний статус.

В Україні яскраво виявилася актуальність проблеми кадрових змін у владних структурах, оскільки суспільство на той час потребувало створення означених структур і умов для генерування нових поколінь еліти. Суспільство в середині 80-х років не могло, та й не мало можливості, докласти зусиль до того, щоб підготувати кадровий потенціал, здатний стати інтегруючою й провідною силою нового ладу й держави. Покоління сімдесятиків, а тим більше вісімдесятиків, не могло через власну неготовність замінити або навіть скласти гідну конкуренцію своїм попередникам. З того часу й до сьогодні особливої гостроти набуває питання про кадрову політику в Україні, яка повинна базуватися на пізнанні та використанні законів

розвитку України, намагатися служити інтересам суспільства і держави, а не існувати заради задоволення потреб провладних структур.

Таким чином, у 1994 році на основі вказаних процесів завершився перший етап розбудови України як незалежної держави, пов'язаний із періодом президентства Леоніда Кравчука, а водночас і перший етап існування правлячої політичної еліти України. Цей етап стосовно правлячої політичної еліти України характеризується такими особливостями:

- у політичній правлячій еліті України поступово почався процес зміни поколінь, який відбувався дуже повільно, але хід політичної боротьби доводив його неминучість;
- політична еліта, незважаючи на всі свої еволюційні процеси, значною мірою зберегла риси еліти регіональної, несамоїсної, виконавчої, а в її трансформації домінували тенденції наступності;
- в Україні гостро виявилася історично закономірна нестача "внутрішніх" резервів, практично повна відсутність можливості рекрутування членів правлячої політичної еліти ззовні (з-за меж партійно-господарської номенклатури УРСР). В Україні було дивовижним способом поєднано риси двох різних способів рекрутування;
- у політичній еліті відбувся певний "пакт", і еліта набула рис консолідованої: вона поєднала представників колишньої влади та колишньої опозиції на основі ідеї незалежності та виживання у системі і витіснила радикальні частини двох колишніх таборів;
- політична еліта не змогла подолати численні перешкоди на шляху до свого самодостатнього розвитку: вказані вище "пакт" і "консенсус" від початку мали ситуативний характер (це добре буде видно в подальшому), які перестали існувати вже після першої зміни обставин.

#### Джерела та література

1. Арон Р. Етапи розвитку соціологічної думки. – К., 2004.
2. Осипова Е. Социология Вильфредо Парето: политический аспект. – Санкт-Петербург, 2004.
3. Крэстева А. Власть и элита в обществе без гражданского общества // Социс. – 1996. – № 4.
4. Higley J., Pakulski J. Elite Power Games and Democratic Politics in Central and Eastern Europe, in Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe: Lessons for the Social Sciences, M. Dobry (ed.), Kluwer Academic Publisher, Dordrecht-Boston-London, 2000.
5. Гельман В. "Сообщество элит" и пределы демократизации: Нижегородская область // Полис. – 1999. – № 1.
6. Головатий М. Проблеми і біль становлення української еліти // Нова політика. – 1999. – № 2.
7. Українське суспільство на порозі третього тисячоліття. Кол. монографія / За ред. М. Шульги. – К., 1999.
8. Павленко Р. Посткомуністична влада: сутність і метаморфози // Нова політика. – 1997. – № 2.
9. Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ ст.: політичний аспект. – К., 1995.
10. Кухта Б., Теплоухова Н. Політична еліта і лідерство. – Львів, 1996.
11. Вільсон Е., Якушик В. Політичні організації в Україні // Сучасність. – 1992. – № 5.
12. Хоффман-Ланге У. Элиты и демократизация: германский опыт // Социс. – 1996. – № 4.

#### Summary

This article is devoted to the consideration of the features of forming of Ukraine political elite on the first stage through the conceptions of circulation, recruiting, transformation.

**Л. І. Полякова**

## ПРОЦЕС РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1990–1998 РР.)

У класичному вигляді теорія поділу влади була розроблена Джоном Локком та Шарлем-Луї Монтеск'є. Кожна з гілок влади здійснює лише їй притаманну функцію, має свою сферу реалізації, свої компетенції. Такий поділ влади в ідеалі забезпечує ефективність функціонування державної влади в інтересах суспільства, створює перешкоди для зловживання владою, її узурпації.

У країнах з тоталітарним чи авторитарним режимом розвивається ідея, що виконавча влада повинна домінувати в системі державної влади. Але історичний досвід доводить, що реалізація такої концепції приводить не до демократичного суспільства, а до диктатури. Наприклад: фашистська Німеччина, диктатура Муссоліні і т.д. Не існує вільного, демократичного розвитку в країні, якщо судова влада не відокремлена від законодавчої та виконавчої.

Актуальність теми викликана змінами, які відбуваються в країні останнім часом, незакінченим процесом реформування судово-правової системи, необхідністю визначення місця судової влади в системі державної влади.